

GİRİŞ

Bugün Türkçe'de bir işi yapmanın bizim imkânımız veya yetkimiz dışında olduğunu anlatmak için kullandığımız “düşmez” tâbiri, Anadolu'da yasaklanmış işlerin kesinlikle yapılmamasını ifade eden bir deyim olarak yaşamaktadır**. Düşmezi tanımlayacak olursak, belli veya bilinmeyen bir zamanda yapılan herhangi bir eylemin arkasından istenmeyen kötü bir olay (ölüm, kıtlık, boşanma vs.) olmuşsa bu durum, yapılan eylemin bir sonucu olarak kabul edilir ve o eylem artık topluluk için düşmez, yani yasak hâline gelir. Bu yasak tüm topluluğu kapsayabildiği gibi tek bir sülâleyi veya tek kişiyi de ilgilendirebilir. Anadolu'da bu durumu anlatmak için düşmez kelimesinin dışında “gelmez” tâbiri de kullanılmaktadır. Düşmez kelimesi: Büyük Karabağ Beldesi (Bolvadin/Afyon) Ortakarabağ Köyü (Bolvadin/Afyon), Şambayat Köyü (Seyhan/Adana), Çağlayan Köyü (Karakamış/Gaziantep), Kuruköprü Köyü (Talas/Kayseri), Tepecik Köyü (Tut/Adıyaman), Mersin, Talas ilçesi (Kayseri), Geçmiş Köyü (Terme/Samsun)'da, Gelmez kelimesi ise: Akçataş (Yeşilbucak) Beldesi (Osmaniye), Pazarcık (Maraş), Büyük Kabaktepe Köyü (Pınarbaşı/Kayseri), Oğlakkaya Köyü (Sarız/Kayseri), Karayurt (Sarız/Kayseri), Büyük Çamurlu Köyü (Göksun/Maraş), Yeşilyurt İlçesi (Malatya) yerleşimlerinde görülmektedir.

Düşmez tâbirinin antropolojinin önemli terimlerinden “tabu”ya karşılık geldiği söylenebilir. Bilindiği gibi tabu terimi, antropolojik kullanımda, domuz veya deniz kabuklularını yemeye karşı olan Yahudi kuralından “ensest tabusu”na kadar tüm yasak çeşitlerini kapsar.¹ Bu bağlamda sözcük farklı nosyonları birleştiren oldukça soyut bir kavramdır: Yasak, kutsallık, kirlilik, bulaşma.² Genellikle totemizm ile birlikte ele alınan bu terim, günümüzde kullanılmaya devam etmesine rağmen, totemizm ve onun içeriği hakkındaki tartışmalar oldukça uzun bir geçmişe sahiptir.³ Sonuçta totemizm, bir din teorisi

* Celal Bayar Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fak., Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü.

** Bu noktada konuya ilgimi çeken hocam Doç.Dr. M. Muhtar Kutlu'ya teşekkür ederim.

¹ Philip K. Bock, *İnsan Davranışlarının Kültürel Temelleri Psikolojik Antropoloji*, çev. Serpil Altuntek, Ankara 2001, s.64-65.

² Brian Morris, *Din Üzerine Antropolojik İncelemeler Bir Giriş Metni*, çev. Tayfun Atay, Ankara 2004, s. 211; Ayrıca bkz. Sedat Veyis Örnek, *100 Soruda İlkelerle Din, Büyü, Sanat, Efsane*, İstanbul 1988, s.33-38; Kudret Emiroğlu, Suavi Aydın, *Antropoloji Sözlüğü*, Ankara 2003, s. 771-772.

³ Din antropolojisi ile ilgili hemen hemen tüm kitaplarda bu tartışmalar aktarılmaktadır. Ayrıca totemizmin temelde soy teorisiyle ilgili olması da konuya olan ilginin ilk dönem antropoloji yazınında önemli bir yer tutmasına neden olmuştur. Bu konuda özet ve eleştiriler için bkz. Adam Kuper, *İlkel Toplumun İcadı Bir İllüzyonun Dönüşümleri*, çev. İsmail Türkmen, İstanbul 1995, s.89-143.

olarak hemen hemen tamamıyla reddedilmiştir.⁴ Totemizmi daha sonra Lévi-Strauss ele almış, onun ne bir kurum ne de bir din değil de bir düşünce biçimi olduğunu ileri sürmüştür. Ona göre totemizm, toplumsal kategoriler ve ilişkiler ile dünyaya ilişkin kavramlaştırmalarımız arasında aracılık eden bir “sınıflayıcı cihaz”dır.⁵

Totemizmin çok çürük temellere dayalı bir teori oluşu ve tüm toplumlara genellemezliği gerçeği karşısında biz “düşmez” tâbirini totemizm tartışmaları dışında ele alacağız.

1. Düşmeyen Eylemler

Şimdiye kadar düşmez inancını tespit ettiğimiz yerleşim birimlerinde oldukça fazla örnekle karşılaştık. Bunları tasnif etmek açıkçası güçtür. Aşağıdaki tasnif elimizdeki örneklerden yola çıkılarak yapıldığı için pek tabii eksiktir. Ayrıca her türlü tasnifin sınırlayıcı ve dolayısıyla anlamı buharlaştıran bir yönü olduğu da açıktır. Bu nedenle izahlarımız bu tasnifin yörüngesinde olmayacaktır.

1.1. Tabiatla İlgili Olanlar

1. Bir mekânın (evin-çadırın) kenarında, üstünde baykuş öterse o mekânın sahibinin ailesinden bir kişinin öleceğine yorulur. Baykuşun ardından yarı yanmış odun parçası (kösele) veya soğan atılır, “Git, cehennem ol” denir. (Büyük Karabağ Köyü/Bolvadin/Afyon) (K.K.1)

Bu inanç tüm köylerde geçerli ve kuvvetlidir. Köyde görüştüklerimiz “katiyen düşmez” diyerek bu konudaki kesin kanaati belirtmişlerdir. Düşmele ilgili diğer uygulamalara şüpheyle bakanlarda dahi bu inanç kuvvetlidir.

2. Baykuş öldürmek (Şambayat Köyü/Seyhan/Adana).

Hurşit Ölker, baykuşu vurduktan iki gün sonra babası ölmüştür. Bunun üzerine Hapanlar sülalesine baykuş öldürmek düşmez olmuştur.⁶

3. Kara çalı yakmak (B. Karabağ/Bolvadin/Afyon).

Yaylaya çıkanların hemen hepsi için geçerli bir tabudur. Bu çalının yakılması durumunda koyunun göğsünün sancılanıp öleceği inancı vardır. (K.K.1)

4. Büyük ağaçları kesmek tüm köy için düşmez (Şamabayat/Seyhan/Adana).

Köyde üç kişi ayrı zamanlarda büyük ağaçları kesmişler, akabinde ikisinin oğulları ölmüştür. Üçüncü kişi, büyük ağaç kesmek düşmediği için, ağacın altında bir koyun kestirmiş ve böylece felaketten korunmuştur.⁷

⁴ Kuper, *a.g.e.*, s.259; Edward Evans-Pritchard, *İlkelerde Din*, çev. Hüsen Portakal, Ankara 1999, s.11-12.

⁵ Morris, *a.g.e.*, s.440-441.

⁶ Fazıl Özdamar, *Adana İli Seyhan İlçesi Şambayat Köyünde Halkbilimi*, CBÜ. Fen-Edebiyat Fak., Türk Dili ve Edebiyatı Böl. Basılmamış Bitirme Ödevi, Manisa 2005, s.60.

⁷ Özdamar, *a.g.t.*, s.57-58.

5. Gavur Pancarı toplamak (Oğlakkaya Köyü/Sarız/Kayseri).

K.K. annesinin uyarısına rağmen toplamış. Aynı sene içinde aileden birbiri peşisıra beş kişi ölmüş. (K.K.15) Ataş ailesine düşmemektedir.

1.2. Soyla İlgili Olanlar

1. Değişik yapma usulü ile evlenmek düşmez.

Değişik yapmak, evlenecek iki erkeğin, evlilik çağındaki kardeşlerini birbirleriyle değiştirmesine denir.⁸ Şambayat'ta tüm köye⁹ B. Karabağ'da ise sadece Topal Hasan ve Hacı Eseli sülalesine (K.K.1) düşmemektedir. Bu kurala uyulmazsa sülalelerden ya ölü çıkar ya da mutsuz bir evlilik olur inancı hakimdir. Bu durum hem aile hem de sülale bazında yapılan evlilikler için geçerlidir.

2. Bir Aileden İki Kız Almak ve İki Kız Vermek (Şambayat/Seyhan/Adana).

Tüm köye düşmez. Alınırsa adak kesilmesi gerekir. Konu ile ilgili olarak anlatılan memoratta erkek tarafı adak kesmiş, dolayısıyla, bir musibet olmamış; ancak kız tarafı adak kesmediğinden babaları ölmüş.¹⁰

3. Süt Kardeşlerin Evlenmesi (Şambayat/Seyhan/Adana).

Aslında bu kökenini İslamiyet'ten alan genel bir yasaktır.¹¹ Ancak köyde düşmez terimi ile ilintilendirilmiştir.¹²

4. Kirvelerin çocuklarının birbiriyle evlenmesi (Şambayat/Seyhan/Adana).

Kirvelik, Anadolu Türk kültüründe önemli bir sanal akrabalık türüdür.¹³ Yine oldukça genel bir evlenme yasağı olan kirve çocuklarının evlenmesi, köyde düşmez tâbiri ile nitelenmektedir.¹⁴

5. Nişanlanıp da ayrılan kişilerin başka insanlarla olan evliliklerinden doğan çocuklar evlenemez (Şambayat/Seyhan Adana).

Köyde iki kişi nişanlanmış, ancak daha sonra anlaşamayıp nişan atmışlar. Bunların başka kişilerle evliliklerinden doğan çocukları birbirleriyle evlenmişler. Düğünden bir müddet sonra damat vefat etmiş. Bu olay üzerine bu tür evlilikler tüm köy için “düşmez” diye nitelendirilmiş ve tekrarı yapılmamaya çalışılmıştır.¹⁵

⁸ Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da “Berder” olarak isimlendirilen bu evlilik türü için bkz. Ali Rıza Balaman, *Sosyal Antropolojik Yaklaşımla Akrabalık Evlilik ve Türleri*, İzmir 1982, s.41-43.

⁹ Özdamar, a.g.t., s.55.

¹⁰ Özdamar, a.g.t., s.56-57.

¹¹ Balaman, a.g.e., s.80; İslamiyet'te bu evliliğin haramlığıyla ilgili olarak bkz. Vehbe Zuhaylî, *İslâm Fıkhu Ansiklopedisi*, çev. Abdurrahim Ural, C.9, İstanbul 1994, s.110-113.

¹² Özdamar, a.g.t., s.56.

¹³ Ayrıntı için bkz. Ayşe Kudat, *Kirvelik*, Ankara 1974.

¹⁴ Özdamar, a.g.t., s.60.

¹⁵ Özdamar, a.g.t., s.58.

6. Kızı evlendirmek düşüncesiyle çehiz yapıldıktan sonra kız evden kaçarsa, artık çehiz yapmak düşmez (Orta Karabağ Köyü/Bolvadin/Afyon) (K.K.2).

7. Düğünde Deri Atma Yarışması Yapmak (Hacı Osman-Hacı Yakup Köyleri/Manyas/Balıkesir).

Uzun yıllar önce Hacı Osman Çerkez Köyünde bu yarışma yapılırken bir delikanlı ölmüş. Bu nedenle çevre köylerde yapılmamaya başlanmıştır.¹⁶

8. Başkalarının çocuğunu emzirmek (Şambayat/Seyhan/Adana).

Sadece Eşeceler sülalesine düşmez.¹⁷

9. Doğan çocuğun adını Mustafa koymak (Şambayat/Seyhan/Adana).

Mustafa ismi konan iki çocuk da ölmüş, bunun üzerine Eşeceler sülalesine bu adı koymanın düşmediğine hükmedilmiş.¹⁸

10. Doğan çocuğun adını Ahmet koymak (Pazarcık/K.Maraş).

K.K.'nin babasının kardeşinin adı Ahmet'miş, kaybolmuş ve haber alınamamış. Babası ağabeyinin adını oğluna koymuş, o da trafik kazasında ölmüş. Bunun üzerine babası ailede Ahmet ismi konmasın, demiş.(K.K.3)

11. Çatala yapmak düşmez (Orta Karabağ/Bolvadin/Afyon).

Üç tane kağıda atalarının ismi yazılıp çektilir. Çektirilen isim çocuğa konur, buna çatala denir. Bayram ailesine düşmemektedir. (K.K.4)

12. Sünnet düğünü yapmak.

İki yerleşimde rastladık. B.Karabağ Köyünde ve Gaziantep/Karkamış/Çağlayan Köyünde. Her iki yerleşimde de bir sülaleye düşmüyor. B. Karabağ'da Hacı Eselilere (K.K.3), Çağlayan'da ise Çağlayan ailesine. Çağlayan ailesine düşmemesinin nedeni, yapılan sünnet düğününde bir çocuğun ölmesidir. (K.K.6)

13. Büyük oğlunun düğününde küçük oğlunu da sünnet ettirmek (Şambayat/Seyhan/Adana).

Ş.K., büyük oğlu M.'nin düğününde küçük oğlu Z.'yi sünnet ettirmiş. Düğünden sonra büyük oğul vefat etmiştir. Bu olayın ardından bu eylem tüm köy için düşmez olarak nitelendirilmiştir.¹⁹

14.Çocuğa salıncak kurmak (Şambayat/Seyhan/Adana).

---

¹⁶ Fidan Pilaz, *Hacı Osman ve Hacı Yakup Köyü (Manyas/Balıkesir) Monografisi Ubih Kültürü Üzerine Bir Araştırma*, A.Ü.D.T.C.F. Sosyal Ant. ve Etn. Böl. Etnoloji Anabilim Dalı, Basılmamış Lisans Tezi, Ankara 1999, s. 67.

¹⁷ Özdamar, *a.g.t.*, s.59.

¹⁸ Özdamar, *a.g.t.*, s.59.

¹⁹ Özdamar, *a.g.t.*, s.58.

Köyde sadece Gara Veliler sülalesine düşmez.²⁰ Salıncak kurulan çocuğun başına muhakkak bir felaket gelir.

1.3. İşle İlgili Olanlar

1.3.1. İşe Başlama – Vazgeçme

1. Bazı Günlerde İşe Başlamak (Şambayat/Seyhan/Adana).

Salı, Çarşamba, Cuma günleri işe başlamak, yolculuğa başlamak tüm köy halkına düşmez. Bugün işe başlayanların başına uğursuzluk geleceğine inanılır. Tarlada bir işe Salı başlanacaksa pazartesi öğleden sonra gidilir işe başlanır, kalanı ertesi güne bırakılır.²¹

2. Yoldan Geri Dönmek (Karayurt Köyü/Sarız/Kayseri).

Köyde Çerkezli sülalesine düşmez. Konuyla ilgili ilk memoratta yoldan geri dönen kişinin onbeş gün sonra cesedi bulunmuştur. İkinci memoratta ise yolundan geri dönen kişi yurt dışında trafik kazası yapmış ve kendisiyle birlikte beş kişi ölmüştür. Yoldan geri dönenlerin her ikisi de anneleri tarafından uyarılmış; ama aldırış etmemişlerdir (K.K.16).

1.3.2. Hayvancılık

1. Hayvan için uğra almak²² (Ortakarabağ-B. Karabağ/Bolvadin/Afyon).

Hayvanı için aldığı uğradan sonra hayvanı ölürse bir daha aynı kimseden uğra almak düşmez (K.K.4).

2. İneğin sütünü doğum yaptığı ilk dokuz gün yere dökme (Kuruköprü Köyü/Talas/Kayseri).

Bu uygulamayla ilgili olarak anlatılan memoratta şu noktalar önemlidir: Bir ailenin yeni doğum yapmış inekleri vardır. Buzağı dokuz günlükken evin hanımı ahırda bir yılanın yavrularını bulur ve onları dışarı koyar. Bunun üzerine anne yılan, kovanın içindeki süte zehrini bırakır. Anne bu sütü yeni doğan çocuğuna içirir ve çocuğu ölür. Bundan sonra doğum yapan ineğin ilk dokuz günlük sütünü boş bir arsaya, toprağa dökerler [lavaboya vs. dökülmez]. Bunu niye yaptığı sorulduğunda da: “Bizim ineğimizin ilk dokuz günlük sütü bize düşmez” diye cevap verir (K.K.8).

Bugün köyde sadece bir aile için bu sütün düşmezliği söz konusudur.

3. Güvercin beslemek (Akçataş (Yeşilbucak) Beldesi/Osmaniye; Şambayat/Seyhan Adana; B. Kabaktepe Köyü/Pınarbaşı/Kayseri)

²⁰ Özdamar, *a.g.t.*, s.59-60.

²¹ Özdamar, *a.g.t.*, s.57.

²² Hayvan doğduğunda doğum yapan hayvanın sahibi mahallesinden birinden uğra (uğur) alır (K.K.7,4). Buna “danazlık” da denir (K.K.4). Bu uğra bir ip (K.K.4) veya bir kaşık yoğurt olabilir, bu yoğurt sütün içine karıştırılır (K.K.7). Karşılığında bir kaşık tuz verir (K.K.4,7). Uğra alınmasının nedeni, hayvanın üremesinin sağlanmasıdır (K.K.4,7). Eğer uğra, ana tarafı akrabalarından alınırsa doğan buzağının dişi, erkek tarafı akrabalarından alınırsa erkek olacağına inanılır (K.K.4).

Her yerleşim biriminde de bir sülaleye düşmemektedir. Şambayat'ta Eşeceler sülalesine²³, Akçataş'ta Uçak ailesine (K.K.9), B. Kabaktepe'de ise Baykaldı sülalesine (K.K.14).

K.K. evde 20-25 güvercin besliyormuş. Ağabeyi guatr olmuş, ameliyat ettirmişler; ama tekrar etmiş. Bir komşularının uyarısı üzerine, birkaç tanesi hariç, güvercinleri yok etmişler. Bu sefer yeğenlerinin ayağı tutulmuş. Doktora götürdüklerinde doktor ne beslediklerini sormuş. Güvercin yanıtını alınca da, güvercin intizarlı bir kuştur, demiş. Güvercinler tamamen kalkınca guatr ve felç yok olmuş. Aynı durumla amcaları da karşılaşmış. Köyde güvercin besleyen diğer ailelerde herhangi bir sıkıntı yokmuş (K.K.9).

B. Kabaktepe Köyünde de Baykaldı ailesi güvercin besleyince bir kişi vefat etmiş, ardından bir inek ölmüş. Bunun üzerine güvercinleri evden dışarı çıkarmışlar (K.K.14).

1.3.3. Tarım

1. Sarımsak ekmek (Tepecik Köyü/Tut/Adıyaman).

Yörede sarımsak tarımı oldukça yaygındır. Konuyla ilgili memoratta şu hususlar görülüyor:

1995'te sarımsak ekildiğinde ailenin en büyüğü vefat eder. 1997'de tekrar ekildiğinde yine aileden bir kişi ölür. Ailede sarımsak ekiminin aileye uğursuzluk getirdiği konuşmaya başlar. Nihayet 2001'de yine ekilir. Bir kişi daha ölünce kesin karar verilir ve o aile artık sarımsak ekmez (K.K.10).

2. Evin önüne çam ağacı dikmek (Şambayat/Seyhan/Adana).

Kartallar sülalesinden S.M.'nin babası evinin önüne dikmiş, bir müddet sonra evli olan oğlu ölmüş. O zamandan beri bu sülaleye düşmez.²⁴

3. Evin önüne ceviz ağacı dikmek (Şambayat/Seyhan/Adana).

Dingiller sülalesinden İ.Ö. evinin önüne ceviz ağacı dikmiş. Bu ağaç, bir ceviz vermiş. Bu cevizi de İ. koparmış. Ceviz koparılmınca İ.Ö. vefat etmiş. Bu olay üzerine ceviz ağacı dikmek bu sülaleye düşmez olmuş.²⁵

4. Kendi bahçesindeki meyvelerden yemek (Mersin).

Bu madde ile ilgili derlediğimiz memorat oldukça uzun ve tahkiyelidir. Özetlersek: F.Z. adındaki kadın bahçesindeki meyveleri çocukların yemesine kızması ve beddua etmesi. F.Z.'nin çocuğunun hastalanması, doktor ve hocaların çare bulamaması. Bir isteyicinin F.Z.'nin kalbinde fesatlık olduğunu söylemesi, aşure yapıp evinde mahalleliye yedirmesini

---

²³ Özdamar, *a.g.t.*, s.59.

²⁴ Özdamar, *a.g.t.*, s.60.

²⁵ Özdamar, *a.g.t.*, s.60.

istememesi. F.Z.'nin evine aşure yemek için gelip meyve koparan çocuklara beddua etmesi, bu durumu gören isteyicinin F.Z.'ye yedi çocuğu giydiren, tüm meyveleri çocukların yemesi gerektiğini F.Z.'ye haber vermesi. F.Z.'nin bu denilenleri yapması. Çocuğunun hastalığının geçmesi. F.Z.'nin meyve yiyen çocuklara tekrar beddua etmesi. Saçlarının dökülmesi. F.Z.'nin rüyasına isteyicinin girmesi ve onu uyarması. F.Z.'nin meyvelere çocukların yemesi için üç sene hiç dokunmaması. Bunun üzerine saçlarının tekrar çıkması. Bundan sonra da kendisi ve çocuklarının bahçedeki meyveleri yememesi (K.K.11).

1.3.4. Dokunma

1. Kilim dokumak (B. Karabağ/Bolvadin/Afyon).

K.K.'nin babaannesi Emirdağ'ın Çaykışla köyündenmiş. Sülaleye kilim dokumak düşmediğinden, bir şey olmaz düşüncesiyle bir komşusunun evinde kilim dokumuş. Bu sırada Çanakkale'de askerlik yapan Ö.F. ve M.A. salgın bir hastalık nedeniyle ölmüşler. Bundan sonra kilim dokumanın kesinlikle düşmediğine karar verip tezgahları kaldırmışlar (K.K.12).

2. Renkli çorap örmek (Orta karabağ/Bolvadin/Afyon).

Renkli çorap örüldüğünde evden ölü çıkacağına inanılır (K.K.13).

1.3.5. Yemek Pişirme

1. Topalak Yemeği Yapmak (Şambayat/Seyhan/Adana).

Köyde Eşeceler sülalesine düşmemektedir. Bu yemek yapılırken bir çocuk, yemek kazanına düşüp ölmüş; bunun üzerine yemek bu sülaleye düşmez olmuştur. Sülalenin üyeleri topalağı tam yuvarlamadan düz olarak yapıp pişirmektedirler.²⁶

2. Nohutlu Yahni Yapmak (Talas/Kayseri).

Yörede bayramlarda nohutlu yahni yemeği yapmak gelenektir. 1978 yılında kurban bayramında H.A.'nın, bayram hazırlıkları çerçevesinde, tam nohutlu yahni yaptığı sırada iki oğlunun da ölüm haberini alması üzerine ailede bir daha aynı hazırlıklar ve adı geçen yemek yapılmamıştır (K.K.6).

3. Ekşi Kaynatmak (B. Karabağ/Bolvadin/Afyon).

Hacı Eselilere düşmez. Sülaleden ekşi kaynatan birinin o gün ineği ölmüş (K.K.12). Bu işlemin nasıl düşmez olduğu oldukça ilginçtir. Yayılda bir kadın ekşi kaynatırken yakınlarda koyun otlatılıyorsa koyunlar hemen uzaklaştırılır. Çünkü ekşinin iyisinin koyunun kulağına gittiğine inanılır. Bu durumda koyun orada çöker ölür ve ekşiyi kaynatan kişiye de bir daha bu işlemi yapmak düşmez. Ancak koyun mutlaka ekşi ocaktayken ölmelidir. Ekşi

---

²⁶ Özdamar, *a.g.t.*, s.59.

ocaktan indikten sonra ölürse sayılmaz. Ekşinin düşmediği aileler bunu parayla satın alırlar (K.K.7).

4. Tarhana Yapmak (Akçataş (Yeşilbucak)/Osmaniye).

Beldedeki çoğu aileye düşmez. Uçak ailesi tarhana yaptığında 15 koyunları, bir inekleri ölmüş. Motor kazası yapmışlar. Bu nedenle düşmüyormuş.

Genellikle başka köylerden satın alınır (K.K.9).

1.3.6. Yardımlaşma

1. Kum Getirme (Geçmiş Köyü/Terme/Samsun).

Sarıtaş ailesine düşmez. Bir fakire ev yapılırken kum getirme işini üzerine olan ailenin bir üyesinin trafik kazasında ölmesi üzerine bu inanç oluşmuştur (K.K.17).

2. Küçük Kuzu Vermek (B. Karabağ/Bolvadin/Afyon).

Hacı Eseliler sülalesine düşmez (K.K.5).

3. Akşam Ateş Vermek (B. Karabağ/Bolvadin/Afyon).

Zeyneli sülalesine düşmez. Verildiğinde ya malına ya canına bir zarar geleceğine inanılır (K.K.7).

4. Misafire Çiğ Et Vermek (B. Karabağ/Bolvadin/Afyon).

Zeyneli sülalesine düşmez. Misafir en iyi şekilde ağırlanır, ama yanında götürmesi için çiğ et verilmez (K.K.7).

1.4. Renklerle İlgili Olanlar

1.4.1. Siyah

1. Siyah Elbise Giymek (B. Karabağ-O. Karabağ/Bolvadin/Afyon; B. Çamurlu Köyü/Göksun/Maraş).

B. Karabağ'da Kıldolaklı ve Zet Uşağı sülalelerine (K.K.18), O. Karabağ'da Bayram ailesine (K.K.4), B. Çamurlu'da ise Gül ailesine düşmez (K.K.3).

B. Çamurlu'da geçen konuyla ilgili memorat şöyledir:

“Annenin kardeşi çocukken siyah elbise giymiş. Anneannem dikmiş. Herkes ‘çok yakıştı’ demiş. Anneannemin eltisi ‘Niye siyah giydirdin? Bizim aileye siyah gelmez’ demiş. Çocuk nazardan dolayı o gün ölmüş. Köyde olduğu için hastaneye yetiştirememişler.” (K.K.3)

2. Siyah Ev Eşyası (B. Karabağ/Bolvadin/Afyon).

Kıldolaklı ve Zet Uşağı sülalelerine düşmez (K.K.18).

1.4.2. Sarı

1. Sarı Elbise Giymek (B. Karabağ-O. Karabağ/Bolvadin/Afyon)

B. Karabağ'da Hacı Eseliler sülalesine (K.K.12); O. Karabağ'da Bayram ailesine düşmez (K.K.4).

2. Sarı Rengi (Yeşilyurt/Malatya)

Bu renk, Amanat ailesinde sadece bir kişiye düşmüyor. Bu kişiyi de sadece hastalık yönünden etkilediğine inanılıyor. Evlerinin sarı renge boyanmasının ardından aile sağlıklı ilgili pek çok sorun yaşar. İlki evin küçük kızının depresyon nedeniyle hastaneye yatması, büyük kızın sofrası patlaması, evin erkeğinin kansere yakalanması ve ölümü. 2003-2005 yılları arasında olan bu olaylardan sonra aile başka bir eve taşınır ve problemler sonra erer (K.K.19).

1.4.3. Mavi

1. Gök Mavi Elbise Giymek (B. Karabağ/Bolvadin/Afyon).

Zeyneli sülalesine düşmüyor. Bu renk giyen olursa aileden ölü çıkıyor (K.K.12).

1.5. Diğerleri

1. Sefil Dede Türbesine Gitmek (Şambayat/Seyhan/Adana).

H.T. bir isteği için adı geçen türbeye gider, ama pazartesi günü oğlu hastalanır ve onbeş gün hastanede yatar. Bu nedenle H.T.'ye türbeye gitmek artık düşmemektedir.²⁷

2. Para Bulup Almak (Yeşilyurt/Malatya).

N. Amanat'a düşmüyor. 1990'lı yıllarda 5 bin lira bulmuş ve cüzdanına koymuş, o sene 50 milyon lira kaybetmiş. 1995'te yerden bir küçük altın bulup almış ve aynı sene altın küpelerini kaybetmiş. Son olayda da bir miktar para bulmuş, fakat aynı yıl bir ev alacak kadar para kaybetmiş. N. Amanat'a göre bulduğu parayla kaybettiği para arasında rakamsal bir orantı vardır. O günden sonra yerden bulduğu parayı kendisi için harcamıyor (K.K.19).

3. Rüya da Buzağı Görmek (Karayurt Köyü/Sarız/Kayseri).

K.K.'nin rüyasında gördüğü buzağıyı amcası İbrahim boğazlamış, üç gün sonra akrabası Osman ölmüş (K.K.20).

4. Rüyasında Haydarlı Obasını Görmek (Karayurt/Sarız/Kayseri).

K.K. rüyasında burayı gördüğünde ailede ya bir kavga oluyor ya da birisi ölüyor (K.K.20).

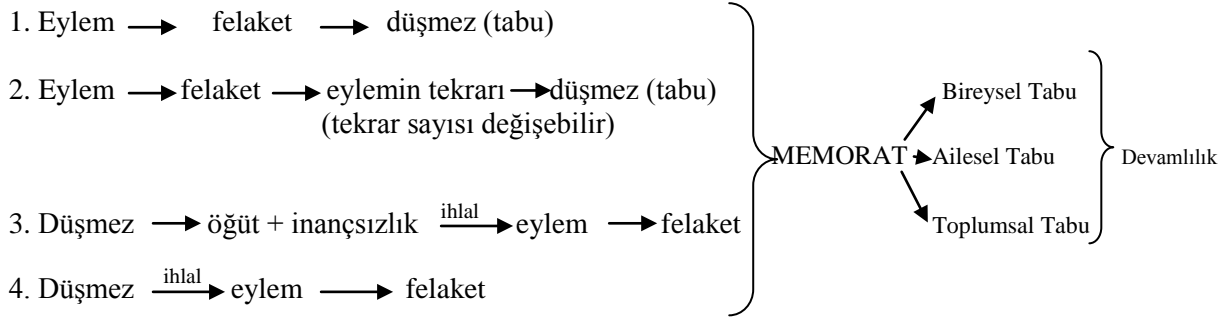
2. Düşmez Mekanizması

2.1. İşleyişi

Düşmez tabusunun her olayda benzer mekanizmaları takip ettiği söylenebilir. Yukarıdaki örneklere baktığımızda aşağı yukarı şu şemalar ile karşılıyoruz:

---

²⁷ Özdamar, *a.g.t.*, s.273-274.

Şemalardaki maddelere baktığımızda ortak bir sonuca varan benzer uygulamaları görmekteyiz.

İlk maddede bir eylem yapılır ve akabinde bir felaketle karşılaşılır. Eğer yörede daha önceden düşmez tabusu çok güçlüyse, derhal eylem tabu (düşmez) kapsamı içinde değerlendirilir. Bazı durumlarda bir sülale (örn.1.1. bölüm: 2. olay; 1.2. bölüm: 12. olay), bazı durumlarda ise tüm topluluk için düşmez hâline gelir. (örn. 1.2. bölüm: 5 ve 13. olay)

2. maddede ise felaketle sonuçlanan bir eylemin uğursuzluğu önce fark edilmez; ancak eylem yine yapıldığında tekrar bir felaketle karşılaşınca artık o eylem düşmez olur (örn. 1.1. bölüm: 4. olay; 1.2. bölüm: 9,10. olay; 1.3.2. bölüm: 3. olay; 1.3.3. bölüm: 1. olay; 1.3.5. bölüm: 4. olay)

3. maddede yapılacak eylem kişi, aile veya köy için önceden başa gelen felaketler nedeniyle düşmez olarak nitelendirilmiştir. Ancak yakınlarının öğüdünü dinlemeyen veya bu tabuya inanmayan kişi yasak eylemi gerçekleştirir ve sonuçta felakete neden olur. (örn. 1.1. bölüm: 5. olay; 1.3.1. bölüm: 2. olay; 1.3.3. bölüm: 4. olay)

4. madde ise elde olmayan durumların sonucu ortaya çıkan felaketlere dairdir. Örneğin baykuşun evin damına konması düşmez, ama bu durumda felaket gelmemesi için yapılacak fazla bir şey yoktur. Takdir neyse gerçekleşir. (örn. 1.4.1. bölüm: 1. olay)

Yukarıdaki tüm mekanizmalar, sonuçta, topluluk içinde anlatılan bir memorat olur. Bu sayede topluluk içinde bu tabuların bilinmesi ve yasaklara uyulması sağlanmaya çalışılır. Esasen tabiatüstü ferdi bir tecrübenin yaşayan veya ondan dinleyen birisi tarafından anlatılmasıyla oluşan şahsa bağlı hikaye²⁸ olarak tanımlanan memoratın bu mekanizmadaki rolü hayafidir. Nitekim Çobanoğlu da memoratların halk inançlarının sosyal bağlarını anlamakta ne derece önemli olduğuna değinmiştir.²⁹ Yukarıda verilen bazı örneklerde de görüleceği üzere başına felaket gelenler öncelikle bunun kendi ailelerine, yakın çevrelerine

²⁸ Özkul Çobanoğlu, *Türk Halk Kültüründe Memoratlar ve Halk İnançları*, Ankara 2003, s.21.

²⁹ Çobanoğlu, *a.g.e.*, s.32.

anlatmakta ve daha sonra da anlatı tüm toplulukça paylaşılmaktadır. Aşağıdaki metinler bunun güzel bir örneğidir:

“Babam bizim ailede Ahmet ismini koymak iyi değil, derdi. Amcasının adı Ahmet’miş, kaybolmuş, haber alınamamış. Oğlunun adı da Ahmet’ti trafik kazasında öldü. Bu nedenle babam ‘Benden duyan herkes [ailemiz anlamında] çocuğuna Ahmet ismi koymasın, dedi.” (K.K.3)

“Elif eben tapalag aşı bişirmiş, eve gomuş. İki yaşında ufag oğlu varmış. Çocug aşın içine düşmüş, ölmüş. Ondan sonra Elif eben ‘Ahtım aman osun. Oğlumun oğlu, kızımın gızı, sidiğimin dadiği yer tapalag aşı bişirmesin’ demiş.”³⁰

Bu memoratlar tahkiye bakımından birbirinden oldukça farklı bir görünümde dirler. Tahkiyesi oldukça gelişmiş olanlar, varlığının yanında zayıfları da mevcuttur. Tahkiyesi gelişmiş olanların birtakım ahlakî yargıları içerdiği de gözlenmektedir. Örneğin 1.3.3. bölümdeki 4. madde yâni F.Z.’nin kendi bahçesindeki meyveleri yemesinin yasak oluşu hakkındaki memorat bu türdendir. Burada çocuk sevgisi, kalp temizliği ve malı paylaşmak üç önemli mesajdır. Ayrıca rüya ve bilici motifleri halk edebiyatında sıkça rastlanan motiflerdir.

Memoratlara perçinlenen ve yaygınlaşan tabu, üç tip devamlılık arz eder: Bireysel, ailesel, toplumsal. Bu üç devamlılık tipinin aynı grup içinde görülmesi çok normaldir. Örneğin Şambayat’ta üç tip tabunun devamlılığı sözkonusudur (bkz.1.5. bölüm: 1. olay; 1.2. bölüm: 5 ve 8. olay)

2.2. Önlemek İçin Yapılanlar

Düşmeyen eylemi yaptıktan sonra başa gelen felaketin bir daha tekrarlanmaması için iki önlem tespit ettik.

2.2.1. Kaçınmalar

Düşmeyen eylemi bir daha yapmamak en çok görülen önleme faaliyetidir. Özellikle ailenin yaşlı fertleri bu konuda daha hasattır ve yaşı küçük olanları uyarmaktadırlar. Bu noktada yukarıda bahsettiğimiz memoratlar hayatî bir işleve sahiptir. Bunlar aile veya topluluk içinde anlatılarak, grup üyeleri düşmeyen eylemleri yapmaktan sakındırılırlar. Anlaşılan değişen kültürle birlikte bu inanç sarsılmaya abaşlamıştır. Örneğin B. Karabağ köyünde Yahya Kemik ekşinin düşüp düşmediğini kontrol etmiş, kendi ifadesine göre, yakınlarda bir şey olmamıştır. Olduysa daha sonra başa gelmiştir (K.K.21). Yine Uçak ailesi tarhana yapmak köyde yaygın bir tabuyken, “ne gelirse Allah’tan gelir” diyerek bunu üç defa denemişler (1.3.3. bölüm: 4. olay); fakat her seferinde bir felaket ile karşılaşmışlardır. Bu gibi

---

³⁰ Özdamar, *a.g.t.*, s.59.

durumlar ve sonuçta ortaya çıkan memoratlar çok önemlidir. Çünkü topluluk nezdinde zayıflamaya başlayan inancı güçlendirir ve grup üyeleri, “yoldan çıkan” diğer üyeleri bu tip örneklerle tekrar “doğru yola” davet ederler. Bizzat başına felaket gelen aile de inancın güçlü bir yaşatıcısı ve aktarıcısı olur.

Bazı durumlarda aile kendisine yasak olan şeyi aynı topluluk içindeki başka bir aileden veya farklı bir köyden satın alabilir (1.3.3. bölüm: 3 ve 4. olaylar). Bu durumda satın alınan bu yiyecek tabu kapsamı dışına çıkar ve tüketilebilir. Bu durumun farklı bir şeklini Avusturya yerlileri arasında görüyoruz:

“Kaitish ve Warramungalar arasında, bu toteme mensup olan bir adam, suyu istediği gibi içemez, onu kendisinin alması yasaktır ve suyu yalnızca üçüncü bir şahıstan, onun üyesi olmaması gereken bir fratriye mensup olan bir şahsın elinden alması gerekir. Bu usulün karışıklığı veya güçlüğü, kutsal şeylere ulaşmanın herkese açık olmadığını kabul etmenin bir başka şeklidir”³¹

Her iki durumda da açık olan şey, yiyecek veya içeceğin temelde o grup için bile kirli (uğursuz) olmamasıdır. Kirlilik, o grup üyelerinin ona sahip olmak için yaptığı eylemin niteliğindedir. Bu eylemi başka birinin yapması sonucu ortaya çıkan ürün tüketilebilir, çünkü o kirli kabul edilmez.

2.2.2. Adak

Adak³² uygulaması, bizim tespitimize göre, sadece Şambayat köyündedir. Burada düşmeyen eylemlerden birini yapma zorunluluğu varsa, adak kesilerek olumsuz olayların yaşanması önlenmektedir. Örneğin 1.1. bölüm: 4. olayda tüm köy için düşmeyen ulu ağacı kesen üç kişiden sadece keseceği ağacın altında koyun kurban eden kişi hayatta kalmış, diğerleri ölmüştür. Buradaki amaç açıktır. Aşkın gücün mülkünden bir şey eksilten aynı işlemi kendi mülkü için de yapar ve böylece denge kurulur. Eğer denge adak yoluyla kurulmazsa, dengeyi bozanın malı veya canından çok daha büyük kayıp olur ve denge bu defa yıkıcı bir biçimde tesis edilir. Bu nedenle bu yıkım mutlaka engellenmelidir. 1.2. bölüm: 2. olaydaki evlilikte erkek tarafı adak kesmiş, kız tarafı ise kesmemiştir. Dolayısıyla felaket kız tarafının başına gelmiş ve babaları ölmüştür.

Bu durumlar sonucunda oluşan memoratlar adak uygulamasının canlı bir şekilde yapılmasını sağlamaktadır. Bu anlatıların kutsal ile dünyevi arasındaki dengenin korunmasına şu veya bu şekilde katkıda bulunduğu açıktır.

³¹ Emile Durkheim, *Dini Hayatın İlkel Biçimleri*, çev. Fuat Aydın, İstanbul 2005, s. 164.

³² Adak için bkz. Gürbüz Erginer, *Kurban Kurbanın Kökenleri ve Anadolu'da Kanlı Kurban Ritüelleri*, İstanbul 1997, s.139-140.

SONUÇ

Anadolu'da on üç yerleşim biriminden derlenmiş yukarıdaki örnekler “düşmez/gelmez” tâbirinin halk inancı açısından oldukça önemli bir konumda olduğunu göstermektedir. Bir tabu/yasak olarak ele aldığımız bu tâbir hakkındaki çalışmalarımız devam etmektedir. Yeni örneklerin konuyu daha da derinlemesine ele almamızı sağlayacağını sanıyoruz. Yukarıdaki yerleşim birimlerinden B. Çamurlu (Göksun/Kahramanmaraş) ve Hacı Osmanlı (Manyas/Balıkesir) köylerinin Çerkez menşeli olması, Anadolu'da yaşanan kültürleşme (acculturation) olgusu çerçevesinde ele alınabilir. Ayrıca Çerkez folklorunda konuyu araştırmak ise apayrı bir mesaiyi gerektiren, fakat sonuçları mukayeseli folklor açısından ilginç olabilecek bir iştir.

Sonuç olarak Evans-Pritchard'ın Lévy-Bruhl'u değerlendirmesinden³³ yola çıkarak bitirelim:

Düşmez kavramına bakıldığında bu inancın bilimsel anlayış ve dünya eleştirisiyle bağdaşmadığı görülebilir. Ancak bu insanların mantıksız olduklarını söylemek mümkün değildir. Onlar mantıksal düşünüyorlar; ama bizden farklı öncüllerden hareket ediyorlar, sadece Aristoteles mantığına göre düşünmüyorlar. Bu tip inançların kaynağı onların düşünmemesi değil, bizden farklı kategorilere göre düşünmeleri. Bu insanların nesnelere bizim gördüğümüz gibi gördüğü söylenebilir, fakat onları başka türlü algılıyorlar; çünkü onlara bilinçli bir şekilde dikkatini verdiği zaman, nesnenin gizemli idesi, kendisiyle nesnesi arasına giriyor ve salt nesnel olan niteliklerini dönüştürüyor. Bu insanların sahip olduğu ortaklaşa temsil gizemlidir; öyleyse o, bunun gizemli bir tarzda ve bize tümüyle yabancı gelen, saçma görünen bir yolla algılar. Bu tip inançlar tek başlarına birer olgu gibi ele alındıklarında bize saçma gibi gelebilir; oysa bir kavramın veya davranışın parçası oldukları, her parçanın da diğerleriyle ilişki içinde bulunduğu anlaşıldığı zaman, bir anlam kazanır.

---

³³ Evans-Pritchard, *a.g.e.*, s. 93 vd.

Kaynak Kişi Dizini*

1. Cafer Ceylan, 1950, B. Karabağ/Bolvadin/Afyon, ilkokul, evli.
2. Halil Kösem, 1916, O. Karabağ/Bolvadin/Afyon, okur-yazar, evli.
3. Kader G l, 1981, Kahramanmaraş,  niversite  ğrencisi, bek r.
4. Gülsüm Bayram, 1933, O. Karabağ/Bolvadin/Afyon, okuma-yazma yok, dul.
5. Mevl t Kemik, 1954, B. Karabağ/Bolvadin/Afyon, ilkokul, evli.
6. Aslı Akbal, 1982, Gaziantep,  niversite, bek r.
7. Fatma Kandemir, 1967, B. Karabağ/Bolvadin/Afyon, ilkokul, evli.
8. Mahmut Kurnaz, 1981, Kuruköprü Köyü/Talas/Kayseri,  niversite  ğrencisi, bek r.
9. Köksal Uçak, 1984, Akçataş (Yeşilbucak) Beldesi/Osmaniye, ilkokul, bek r.
10. Kadir Doğan, 1981, Tepecik Köyü/Tut/Adıyaman,  niversite, bek r.
11. Güven Kanat, 1984, Bor/Niğde, ortaokul, bek r; F.Z., Mersin'de babaannesinin komşusuymuş.
12. Mustafa Akyol, 1977, B. Karabağ/Bolvadin/Afyon,  niversite, evli.
13. Bekir Durmuş, 1910, O. Karabağ/Bolvadin/Afyon, okuma-yazma yok, evli.
14. Ethem Deniz, 1983, Pınarbaşı/Kayseri, lise, bek r.
15. Hacı Ataş, 1949, Oğlakkaya köyü/Sarız/Kayseri, okur-yazar, evli.
16. Mehmet  zdemir, 1960, Karayurt Köyü/Sarız/Kayseri, lise, evli.
17. Gönül Saritaş, 1985, Terme/Samsun,  niversite, bek r.
18. Ceylan Kemik, 1967, B. Karabağ/Bolvadin/Afyon, ilkokul, evli.
19. Didem Amanat, 1986, İzmir (ailesi Yeşilyurt/Malatyalı),  niversite  ğrencisi, bek r.
20. Selver  zkan, 1943, Karayurt Köyü/Sarız/Kayseri, okuması yok, dul.
21. Yahya Kemik, 1926, B. Karabağ/Bolvadin/Afyon, ilkokul, evli.

---

* İsim soyisim, doğum tarihi, doğum yeri, eğitim durumu, medeni h li.